

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЗА ПРОЕКТОМ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

А. ТКАЧУК
*аспірантка кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

В Україні продовжується судова реформа. 20 червня 2017 р. Верховна Рада України в першому читанні прийняла внесений Президентом України проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі — законопроект). Таким чином «упорядковується» судовий процес, встановлюються нові стандарти та правила судочинства, які мають відповідати кращим світовим практикам.

Одним із недоліків чинного цивільного процесу є відсутність детальної регламентації такого сегменту судової практики і норм процесуального права, як зловживання процесуальними правами, оскільки у ч. 3 ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України (да-

лі — ЦПК України) лише декларативно зазначено, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Проте відсутні будь-які критерії, ознаки зловживання процесуальними правами, а також заходи дієвої відповідальності за такі деструктивні дії у процесі, як і підстави розмежування відповідальності за зловживання процесуальними правами та неповагу до суду.

Проект ЦПК України, на нашу думку, ці недоліки певною мірою усуває і в ст. 45 та інших нормах законопроекту дає чіткі, хоча і невичерпні, ознаки зловживання процесуальними правами та дієві заходи протидії. При цьому в кожному конкретному випадку суд повинен визначити межу між добросовісним використанням своїх процесуальних прав і зловживанням ними, враховуючи, що недобросовісність при реалізації свого права — оці-

ночна категорія. Суд повинен оцінювати правову ситуацію у справі, а не ставлення сторін до спору і процедури судочинства. Для належного здійснення прав процесуальний закон встановлює порядок, способи і межі їхньої реалізації, зводячи їх тим самим у ранг процесуальних обов'язків. Кожному процесуальному праву кореспондує обов'язок з дотримання порядку і меж його реалізації в цивільному процесі — це визнана властивість цивільного процесуального права. Вирішальним при оцінці дій особи є не те, яке право вона реалізує, а те, як вона це робить. Витоки такого підходу у суворій регламентованості процесуальної діяльності.

Зазначене обумовило актуальність дослідження проблеми зловживання процесуальними правами (згідно з проектом ЦПК України), що і є метою статті, оскільки зазначене є перешкодою для функціонування справедливого судочинства, а протидія зловживанню процесуальними правами з боку суду має бути оцінена на відповідність матеріальному аспекту належної правової процедури, тобто з погляду принципу пропорційності як дотримання балансу приватних і публічних інтересів.

Проблема зловживання процесуальними правами тісно пов'язана з процесуальною належною правовою процедурою та передбачає систему процесуальних гарантій, що надаються особі при розгляді її справи і гарантуються на конституційному рівні. При цьому модель належної правової процедури як певного конституційного стандарту правосуддя, а так само й відтворення на рівні національних правопорядків конвенційних гарантій права на справедливий судовий розгляд прямо пов'язані з протидією зловживанню процесуальними правами з метою гарантування кожному права на судовий захист і забезпечення ефективного здійснення правосуддя у цивільних справах [1, 63]. При цьому у континентальній правовій

системі, на відміну від загального права, протидія зловживанню процесуальними правами, що суперечить праву особи на справедливий судовий розгляд, покладається передусім на суд, а не на учасників процесу.

Проблема зловживання правом взагалі та зловживання процесуальними правами зокрема останнім часом набуває значної актуальності, про що свідчать численні дослідження з цієї проблематики, наприклад, таких авторів, як: В. Аболонін, Д. Луспеник, А. Малиновський, А. Приходько, Т. Полянський, В. Резнікова, А. Смітюх, М. Стефанчук, О. Ткачук, А. Юдін та ін.

На думку А. Юдіна, зловживання правом є «юридичним парадоксом» [2, 410], тим негативом, неминучим баластом, «платою за свободу», які супроводжують будь-яке правонаділення [3, 14]. Що ж стосується зловживання процесуальними правами, то, на думку багатьох учених, нині воно стало загальною тенденцією вітчизняного судочинства [4, 26]. Проте інколи йдеться про схвальне ставлення до зловживання процесуальними правами, розкриваються методики затягування процесу з метою отримання бажаного результату, стратегії процесуальних диверсій [5, 9–13; 6, 314], що, на нашу думку, є неприпустимим і призводить до викривленого розуміння зловживань процесуальними правами як явища з позитивною конотацією, як способу досягнення позитивних результатів для однієї зі сторін внаслідок порушення прав другої сторони. Вважаємо, що будь-яке зловживання правом — це відхилення від правил поведінки, а зловживання процесуальними правами необхідно розцінювати як відхилення від необхідної процесуальної поведінки, що має бути недопустимою в межах цивільного судочинства.

Даючи визначення поняттю «зловживання процесуальними правами», слід передусім визначитися із характе-

ром правової поведінки. Інакше кажучи, постає питання про правомірність чи неправомірність поведінки суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин при зловживанні правом. Щодо цього у науковій літературі побутують різні думки. Наприклад, одні вчені характеризують зловживання правом винятково як правомірну поведінку, другі — як суто неправомірну, натомість треті вважають, що зловживання правом може бути як правомірним, так і неправомірним [7, 455]. На наше переконання, зловживання правом завжди є неправомірною поведінкою, адже у літературі з теорії держави і права правова поведінка визначається як соціальна та правозначуща свідомовольова поведінка особи (дія чи бездіяльність), що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки [7, 449]. При цьому правову поведінку, як правило, поділяють на правомірну та неправомірну. Зловживання правом не може бути визнане правомірною поведінкою, тому що не відповідає принаймні такій її ознаці, як корисність для суспільства, адже зловживання процесуальними правами завжди шкодить суспільним інтересам щодо ефективного здійснення правосуддя у цивільних справах. Окрім того, зловживаючи правом, особа фактично порушує свій обов'язок діяти добросовісно.

Визначення зловживання правом як різновиду неправомірної поведінки викликає питання стосовно співвідношення зловживання правом із правопорушенням як різновидом неправомірної поведінки. Зважаючи на той факт, що юридична відповідальність може наставати винятково за вчинення правопорушень, відсутність поняття цивільної процесуальної відповідальності зумовлює відсутність і цивільних процесуальних правопорушень. Зважаючи на зазначене, вважаємо, що зловживання процесуальними правами не може розглядатись як цивільне проце-

суальне правопорушення, а відповідно, не має наслідком притягнення до цивільної процесуальної відповідальності. Це, однак, не означає, що зазначені дії (бездіяльність) не тягнуть жодних наслідків, і стосовно осіб, які їх вчиняють, не можуть бути застосовані певні заходи з боку суду.

У такому контексті необхідно з'ясувати особливості зазначеного виду правової поведінки з метою надання дефініції поняттю зловживання процесуальними правами. Більшість учених називають ознакою зловживання правом наявність в особі власне суб'єктивного права, яким вона зловживає [8, 45–49], адже не можна зловживати правом, яким особа не наділена на відповідній правовій підставі. На нашу думку, наявність цивільного процесуального права особи є не ознакою зловживання правом, а його передумовою, адже тільки після того, як суб'єкт процесуальних правовідносин наділяється процесуальним правом, з'являється можливість зловживання останнім. Натомість до ознак зловживання правом варто відносити наведені нижче.

По-перше, зовні зловживання правом нагадує реалізацію права, тобто здійснюється у встановленій процесуальній формі. Водночас реалізація норм права — це зумовлена правовими приписами правомірною поведінкою учасників суспільних відносин [9, 405]. У випадку зловживання правом останнє нагадує використання норм права, що є формою реалізації уповноважуваних норм права і полягає в обранні особою для задоволення своїх потреб та інтересів певного юридично дозволеного варіанта поведінки. Проте реалізація норм права у формі їх використання — завжди правомірною поведінкою, натомість зловживання правом лише нагадує реалізацію норм права, воно тільки зовні уподібнене до неї. Проте така поведінка є неправомірною, бо суперечить меті права, яким наділена особа. Зазначена ознака може бути визначена

як формальна ознака зловживання правом.

По-друге, із формальної ознаки випливає друга — сутнісна ознака зловживання правом, яка має пояснюватися з погляду співвідношення форми здійснення права і його мети. З цієї позиції зловживання правом слід розцінювати як використання права у встановленій законом формі, однак яке не спрямоване на досягнення мети права. Приміром, метою права на заявлення відводу є забезпечення незалежності та неупередженості суду, мета права на подачу клопотання про відкладення розгляду справи — забезпечення участі осіб у судовому розгляді, метою права на подачу позову є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів особи тощо. Водночас зазначені права можуть використовуватися також з іншою метою, наприклад, задля затягування процесу, що свідчитиме про зловживання ними. У цьому контексті варто погодитися з Д. Луспеником, який вважає, що зловживання правом характеризується використанням права в цілях, які суперечать завданням правосуддя [10, 119]. Саме про це і зазначається у ч. 2 ст. 45 проекту ЦПК України: залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, які суперечать завданню цивільного судочинства.

По-третє, можна зазначати й про суб'єктивну ознаку зловживання правом, що полягає у наявності умислу особи, яка здійснює відповідні дії або бездіяльність. Таким чином, зловживання правом має місце лише тоді, коли реалізація предмета зловживання заради «злих» намірів допускається суб'єктом усвідомлено, «безвинного» зловживання не може бути [8, 48].

По-четверте, варто виділяти також таку ознаку зловживання процесуальними правами, яка полягає у тому, що ці дії обов'язково спричиняють шкоду. Це, однак, має певну специфіку з огля-

ду на сферу, в якій здійснюються зловживання, тобто цивільне судочинство. На нашу думку, шкода, яка заподіюється внаслідок зловживання процесуальним правом, має двояку природу: по-перше, зловживання правом завдає шкоди інтересам правосуддя, тобто публічно-правовим інтересам держави щодо ефективної організації здійснення правосуддя у цивільних справах; по-друге, шкода заподіюється приватним правам та інтересам, зокрема: а) праву на справедливий судовий розгляд іншої особи, стосовно якої здійснюється зловживання; б) у деяких випадках й іншим матеріальним правам особи. Стосовно останнього твердження варто зауважити, що зловживання процесуальним правом може завдавати шкоду і матеріальним правам осіб, наприклад, при безпідставному забезпеченні позову може порушуватися право власності, при необґрунтованих позовах шкода може спричинитися діловій репутації тощо. У таких випадках, якщо в національному законодавстві передбачено можливість відшкодування збитків, завданих недобросовісним позовом або зловживанням процесуальним правом, то очевидно, що зазначена конструкція вписується у межі цивільно-правового делікту. Отже, зловживання процесуальними правами одночасно шкодить як публічним інтересам правосуддя, так і приватним правам та інтересам осіб, які беруть участь у справі й щодо яких здійснюється зловживання.

У науковій літературі наведено визначення поняття «зловживання процесуальними правами», під яким пропонують розуміти маскування процесуальної поведінки суб'єктом процесуальної діяльності у належних формах судочинства в межах процесуальних прав, похідних від його статусу, але при використанні цих прав всупереч меті самого процесуального права та цивільного судочинства і завданні шкоди публічним інтересам правосуддя та

праву інших осіб, які беруть участь у справі, а інколи й іншим матеріальним правам та інтересам таких осіб [11, 21–22]. З такою науковою дефініцією слід погодитися.

Варто це зробити й щодо думки, запропонованої О. Капліною: не допустити зловживання правом — означає віднайти розумний баланс між наданими правозастосовникові правами і правами та свободами особи, яка залучається до сфери судочинства [12, 290–291]. Інакше кажучи, заходи, які вживаються з метою протидії зловживанню процесуальними правами однієї особи, мають бути співрозмірними з метою захисту права на судовий захист іншої особи, а також із метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя у цивільних справах, тобто відображати пропорційність публічних і приватних інтересів. У такому контексті зловживання процесуальними правами є процесуальною діяльністю, спрямованою на порушення публічних інтересів ефективного здійснення правосуддя, тобто на порушення оптимального балансу приватних і публічних інтересів у цій сфері.

У міжнародно-правовій доктрині цивільного процесуального права виокремлюють два основні типи зловживання процесуальними правами, що мають різну природу: зловживання правом на позов і зловживання іншими процесуальними правами під час провадження у справі [13, 15–19]. Такий розподіл обумовлений різною природою зазначених процесуальних зловживань. Так, у першому випадку йдеться про безпідставність виникнення процесу, коли особа звертається до суду з позовом не з метою захисту своїх порушених, оспорюваних чи невизнаних прав, свобод або інтересів, а з іншою неправомірною метою, наприклад, нашкодити відповідачеві, завдати йому збитків або просто через цікавість, бажання взяти участь у судовому засіданні тощо. Що ж до другої групи про-

цесуальних зловживань, то йдеться про випадки, коли процес загалом виник правомірно, однак під час різних стадій та правозастосовних циклів особи, які беруть участь у справі, вдаються до використання своїх процесуальних прав усупереч їхній меті. Перелік найпоширеніших видів таких зловживань зводиться до: подання клопотань (заяв) про вчинення судом не передбачених процесуальних дій; подання другого і наступних клопотань (заяв) з одного й того самого питання, яке вже вирішене судом; подання апеляційних і касаційних скарг на процесуальні документи, дія яких на момент подання такої скарги закінчилася (вичерпана); маніпуляції з юрисдикційністю спору та підсудністю; ненадання доказів стороною; необґрунтовані заяви про забезпечення позову; умисні маніпуляції зі зміною предмета та підстави позову, розміру позовних вимог; заявлення невмотивованих відводів; надання неправдивих показань; неодноразова зміна показань тощо [14, 150–171].

У цьому контексті постає питання про те, якою мірою вітчизняне процесуальне законодавство спроможне протистояти процесуальним зловживанням з боку осіб, які беруть участь у справі. Що стосується першої групи зловживань, то, як відомо, конструкція передумов і порядку звернення до суду за судовим захистом передбачає перевірку позовної заяви на стадії відкриття провадження у справі лише на предмет дотримання вимог цивільного процесуального законодавства, однак при цьому суд не перевіряє обґрунтованість позову та не може відмовити у відкритті провадження з цієї підстави. Таким чином, вітчизняне законодавство не містить превентивних заходів, які попереджали б порушення провадження за необґрунтованими позовами, і навіть у випадку необґрунтованості або недобросовісності заявлених вимог провадження у справі має бути відкрите, а справа розглянута. У цьому контексті

дієвим заходом протидії зловживанню процесуальними правами повинна стати реалізація нового конституційного положення про те, що юрисдикція судів поширюється лише на будь-який, але юридичний спір (ст. 124 Конституції України). Отже, у нинішніх умовах повнота судової влади повинна розумітися не як її всеосяжна доступність, поширення на всі без винятку правовідносини, що виникають у державі, а поширення судової влади передусім на всі юридичні спори, які виникають у державі, ґрунтуючись на основному призначенні судової влади — вирішенні спорів про право, і лише у прямо встановлених у законі випадках — на інші справи.

Стосовно другої групи зловживань процесуальними правами варто наголосити, що протидія зловживанню процесуальними правами у національному правопорядку, відповідно до континентальної традиції, передусім має покладатися на суддю і розглядатись як елемент судового керівництва процесом, для чого суддя має бути наділений відповідними повноваженнями.

На нашу думку, передусім за своїм характером усі заходи протидії зловживанню процесуальними правами залежно від суб'єкта, до якого вони застосовуються, потрібно поділити на загальні, які застосовуються до сторін, третіх осіб, та спеціальні, що застосовуються до спеціальних суб'єктів — професійних представників сторони, якими є адвокати, що пов'язані правилами деонтологічної етики, адже такі заходи відрізняються своєрідністю відповідно до особливостей статусу адвоката.

Серед загальних заходів протидії процесуальним зловживанням залежно від їхньої природи можна виокремити компенсаторні та власне процесуальні заходи. Компенсаторні заходи є монетарними та можуть бути розподілені на декілька груп. По-перше, превентивним засобом захисту від необґрунтованих позовів може бути обов'язок зі

сплати судового збору, що дає можливість запобігти неправомірній і недобросовісній процесуальній поведінці, а також обов'язок позивача внести на депозитний рахунок кошти для забезпечення можливого відшкодування витрат відповідача на професійну правничу допомогу та інших витрат, які має понести відповідач у зв'язку з розглядом справи. Це передбачено у ч. 4 ст. 136 проекту ЦПК України. По-друге, у законодавстві багатьох держав закріплено правила розподілу витрат між сторонами у випадках зловживання правом, що передбачено в ст. 142 проекту ЦПК України. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 240 ЦПК України суд, установивши, що заявник у справі окремого провадження діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави, стягує із нього всі судові витрати. Зазначена протидія зловживанню процесуальними правами передбачена і в ч. 3 ст. 300 проекту ЦПК України. По-третє, видом компенсаторних засобів боротьби зі зловживанням процесуальними правами може бути можливість відшкодування збитків стороні, яка постраждала від зловживання правом, тобто від необґрунтованих дій позивача, що передбачено в ч. 5 ст. 143 проекту ЦПК України. Варто зауважити, що в ст. 77 ЦПК України 1963 р. також передбачалася можливість стягнення компенсації витрат з особи, яка недобросовісно заявила безпідставний позов або розпочала безпідставний спір проти позову, або систематично протидіяла правильному і швидкому розгляду та вирішенню справи. Водночас чинне вітчизняне процесуальне законодавство не містить такої норми.

По-четверте, окрему групу компенсаторних заходів боротьби зі зловживаннями процесуальними правами становить запровадження штрафів. У проекті ЦПК України такий штраф передбачено у ст. 149 як захід процесуального примусу, зокрема, за зловживання процесуальними правами, вчи-

нення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству. Зазначене стосується як учасника справи, так і його представника (ч. 3 ст. 149). Використання штрафів як відповідальності за зловживання процесуальними правами відоме законодавству зарубіжних держав. Так, відповідно до ст. 559 ЦПК Франції у справах, де основна апеляція відбувається із затягуванням або зі зловживанням правом, на особу, що подала таку апеляційну скаргу, може бути накладено штраф у розмірі від 15 до 1 500 євро без урахування будь-яких позовів, що можуть бути пред'явлені до неї щодо відшкодування збитків [14, 168]. Загалом підтримуючи доцільність запровадження подібних компенсаторних заходів, слід констатувати, що вітчизняному цивільно-процесуальному законодавству не був відомий інститут процесуальних штрафів. Це пов'язано з тим, що застосування інституту судових штрафів до осіб, які зловживають процесуальними правами, недопустиме, адже штраф як міра процесуальної відповідальності накладається за правопорушення, а зловживання процесуальними правами не є правопорушенням.

Друга група заходів протидії зловживанню процесуальними правами має суто процесуальну природу, що може бути охарактеризована як «процесуальні тяжкості» [2, 94]. На нашу думку, такі заходи варто розподілити на декілька груп. По-перше, йдеться про відмову в учиненні дії, що містить ознаки зловживання правом, наприклад, відмова суду в задоволенні клопотань, відмова у прийнятті доказів, поданих із порушенням процесуальних строків, тощо. Варто зауважити, що дія, яка полягає у зловживанні правом, лише зовні подібна до правомірної реалізації цього права, а тому не породжує юридичний ефект, який вона мала б, якби була здійснена з метою, передбаченою законом. Відповідно, єдиним наслідком зловживання правом є те, що

акт такого зловживання не повинен визнаватися таким, що здатен породжувати бажані для того, хто зловживає, наслідки. Інакше кажучи, у випадку зловживання правом на відвід суддя, виявляючи недобросовісність використання зазначеного права, тобто його використання не з метою забезпечення незалежності судового розгляду, повинен відмовити особі у задоволенні клопотання про відвід судді, тим самим унеможлививши бажаний для особи, яка зловживає зазначеним правом, результат щодо затягування процесу.

У проекті ЦПК України передбачено заходи протидії таким зловживанням. Так, у ч. 3 ст. 45 пропонується у разі визнання наведених вище процесуальних дій учасника процесу, а також низки інших, зловживанням процесуальними правами, та з урахуванням конкретних обставин справи суд має право залишити заяву (тобто позов), скаргу, клопотання без розгляду. Це надзвичайно дієвий захід проти зловживання процесуальними правами, проте він може бути реалізований лише у контексті процесуальних норм, які регулюють процедуру залишення заяви без розгляду.

Окремо варто зупинитися на заходах боротьби з процесуальними зловживаннями, що застосовуються до професійних представників — адвокатів, які часто є ініціаторами зловживання процесуальними правами. Особливість засобів протидії таким зловживанням обумовлена деонтологічними нормами правил професійної етики адвокатів, а тому, на нашу думку, дисциплінарні стягнення, що можуть до них застосовуватися з боку органів адвокатського самоврядування, становитимуть дієві засоби боротьби зі зловживаннями. У зарубіжній літературі зазначається, що у багатьох державах, зокрема країнах англосаксонської правової сім'ї, суворі правила щодо дотримання правил добросовісності покладаються на адвокатів саме правилами адвокатської етики, за пору-

шення яких на адвокатів накладаються серйозні санкції [13, 26, 955].

Зазначене, на наше переконання, набуває особливої актуальності в контексті конституційної реформи із запропонованими змінами щодо обов'язкового представництва адвокатом у цивільному судочинстві. У цьому аспекті варто зазначити, що ані Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ані Правила адвокатської етики не містять дієвих механізмів протидії зловживанню адвокатом у своїй діяльності процесуальними правами у судовому процесі, ані відповідальності за такі дії.

Крім того, специфічним процесуальним заходом боротьби з процесуальними зловживаннями професійного представника сторони може бути заборона зазначеній особі здійснювати представництво у конкретному судовому провадженні. Таким чином, на нашу думку, спеціальні заходи боротьби з процесуальними зловживаннями можуть бути передбачені безпосередньо в ЦПК України і мати процесуальну природу, натомість дисциплінарні стягнення, що застосовуються несудовими органами, є не процесуальними заходами, а окремим видом юридичної відповідальності — дисциплінарною відповідальністю професійних представників — адвокатів.

Варто зазначити, що самостійними заходами боротьби з процесуальними зловживаннями інколи називають можливість притягнення осіб до адміністративної та кримінальної відповідальності [15, 93–96]. Зокрема, згідно зі ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення «Прояв неповаги до суду» передбачається відповідальність за неповагу до суду, що відобразилося у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засі-

дання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. Натомість у ст. 382 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню. На нашу думку, зазначені статті, безперечно, не охоплюють увесь спектр можливих зловживань процесуальними правами, закріплюючи лише конкретні дії, що можуть бути зловживанням правом як адміністративні проступки або злочини. Водночас постає питання про те, чи є такі дії взагалі зловживаннями, зважаючи на пряму вказівку на них як на правопорушення у відповідних нормативно-правових актах. На нашу думку, власне факт закріплення зазначених дій (бездіяльності) як об'єктивної сторони правопорушення (злочину) свідчить про те, що ці дії перейшли у розряд повноцінних правопорушень, через що більше не можуть вважатися зловживаннями правами.

Зловживання правом, про що вже зазначалося, — це дії, які зовні нагадують реалізацію права, а за змістом — не відповідають меті права, натомість сам факт того, що певні дії проявляються як об'єктивна сторона правопорушення, свідчить про те, що вони є неправомірними і не відповідають нормі права ні за формою, ні за змістом.

Відповідно до зазначеного, на нашу думку, за зловживання правом не може застосовуватися ані адміністративна, ані кримінальна відповідальність (винятково за адміністративні проступки та злочини проти правосуддя), натомість за зловживання процесуальними правами можуть застосовуватися лише заходи, передбачені цивільним процесуальним законодавством, що і відрізняє зловживання правом від адміністративних проступків та злочинів.

Для ефективної боротьби зі зловживанням процесуальними правами потрібно створити умови, за яких використання відповідних способів зловживання буде неможливим. У проекті процесуального закону передбачаються не лише наслідки зловживання процесуальними правами, а й чіткі правила поведінки суду, хоча й дискреційні, при виникненні відповідних стандартних процесуальних ситуацій, а також положення, які б усували саме підставу, підґрунтя для порушення регламенту, процедури.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Султанов А. Р. Должная правовая процедура и правовые стандарты Европейского суда по правам человека / А. Р. Султанов // Евразийская адвокатура. — 2013. — № 1 (2). — С. 62–65.
2. Курс цивільного процесу : підруч. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова [та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с.
3. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве / А. В. Юдин. — СПб. : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та ; Изд-во юрид. фак-та С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. — 360 с.
4. Забродський А. Зловживання правом як загальна тенденція процесу / А. Забродський // Юридичний радник. — 2006. — № 5 (13). — С. 26–27.
5. Смітюх А. В. Стратегія затягування розгляду господарської справи: сутність та передумови / А. Смітюх // Юридичний радник. — 2006. — № 3. — С. 9–13.
6. Кравчук В. М. Стратегія і тактика цивільного процесу : практич. посіб. / В. М. Кравчук. — Київ, 2005. — 352 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. / О. Ф. Скакун. — Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ. — 2009. — 520 с.
8. Рубашенко М. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація / М. Рубашенко // Юридичний журнал. — 2010. — № 12. — С. 110–119.
9. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. — Харків : Право, 2009. — 584 с.
10. Балюк М. І. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях) : Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Харків : Харків юридичний, 2008. — 708 с.
11. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ткачук Олег Степанович. — Харків, 2016. — 38 с.
12. Капліна О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі / О. В. Капліна // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 3 (62). — С. 286–295.
13. Taruffo M. Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness / M. Taruffo // Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness / ed. by M. Taruffo. — The Hague ; London ; Boston : Kluwer Law International, 1998. — P. 15–19.
14. Луспенник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії / Д. Д. Луспенник // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015. — № 6. — С. 150–171.
15. Перекрестная О. Заходи запобігання зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві / О. Перекрестная // Юридична Україна. — 2012. — № 2. — С. 93–96.

REFERENCES

1. Sultanov A. R. Dolzhnaya pravovaya protsedura i pravovye standarty Evropeyskogo suda po pravam cheloveka [Appropriate legal procedure and legal standards of European Court of Human Rights], *Evrasiyskaya advokatura*, 2013, no. 1 (2), pp. 62–65.
2. Kurs tsyvilnoho protsesu [Course of civil process], Kharkiv: Pravo, 2011, 1352 p.
3. Yudin A. V. Zloupotreblenie protsessualnymi pravami v grazhdanskom sudoproizvodstve [Abuse of procedural rights in civil judicial proceedings], Sankt Peterburg: Izdatelskiy Dom S.-Peterb. gos. un-ta; Izd-vo yurid. fak-ta S.-Peterb. gos. un-ta, 2005, 360 p.
4. Zabrodskiy A. Zlovzhyvannia pravom iak zahalna tendentsiia protsesu [Abuse of law as general tendency of process], *Iurydychnyi radnyk*, 2006, no. 5 (13), pp. 26–27.
5. Smitiukh A. V. Stratehiia zatiahuvannia rozhliadu hospodarskoi spravy: sutnist ta peredumovy [Strategy of delaying consideration of economic case], *Iurydychnyi radnyk*, 2006, no. 3, pp. 9–13
6. Kravchuk V. M. Stratehiia i taktyka tsyvilnoho protsesu [Strategy and tactics of civil process], Kyiv, 2005, 352 p.
7. Skakun O. F. Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state], Kyiv: Alerta; KNT; TsUL, 2009, 520 p.

8. Rubashchenko M. Zlovzhyvannia pravom iak zahalnopravova katehoriia: dopustymist, sutnist, kvalifikatsiia [Abuse of law as general legal category: admissibility, essence, qualification], *Yurydychyi Zhurnal*, 2010, no. 12, pp. 110–119.
9. Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law], Kharkiv: Pravo, 2009, 584 p.
10. Baliuk M. I. Praktyka zastosuvannia Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (tsyvilnyi protses u pytanniakh i vidpovidiakh): Komentari, rekomendatsii, propozytsii [Practice of applying Civil Procedure Code of Ukraine (civil process in questions and answers): Comments, recommendations, suggestions], Kharkiv: Kharkiv iurydychnyi, 2008, 708 p.
11. Tkachuk O. S. Realizatsiia sudovoi vlady u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy: strukturno-funktsionalnyi aspekt [Realization of judicial power in civil judicial proceedings of Ukraine: structural and functional aspect], Kharkiv, 2016, 38 p.
12. Kaplina O. V. Problemy zlovzhyvannia pravom u kryminalnomu protsesi [Problems of law abuse in criminal process], *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2010, no. 3 (62), pp. 286–295.
13. Taruffo M. Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness, The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 1998, pp. 15–19.
14. Luspennyk D. D. Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy: zakonodavcha rehlementatsiia, sposoby vyavleniia ta shliakhy protyidi [Abuse of procedural rights: legislative regulation, ways of revealing and ways of counteraction], *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*, 2015, no. 6, pp. 150–171.
15. Perekrestnaia O. Zakhody zapobihannia zlovzhyvanni protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi [Measures of preventing abuse of procedural rights in commercial judicial proceedings], *Iurydychna Ukraina*, 2012, no. 2, pp. 93–96.

Ткачук А. Зловживання процесуальними правами за проектом нової редакції Цивільного процесуального кодексу України: поняття, ознаки, шляхи протидії

Анотація. Стаття присвячена проблемі зловживання правом, яке розуміється як порушення належної правової процедури і як перешкода для функціонування справедливого судочинства. Запропоновано, що протидія зловживанню процесуальними правами з боку суду має бути оцінена на відповідність принципу пропорційності як дотримання балансу приватних і публічних інтересів. Надано загальну характеристику таким видам зловживань процесуальними правами, як зловживання правом на позов і зловживання іншими процесуальними правами під час провадження у справі.

Ключові слова: цивільне судочинство, правова процедура, зловживання процесуальними правами, право на справедливий судовий розгляд.

Ткачук А. Злоупотребление процессуальными правами по проекту новой редакции Гражданского процессуального кодекса Украины: понятие, признаки, способы противодействия

Аннотация. Статья посвящена проблеме злоупотребления правом, которое понимается как нарушение надлежащей правовой процедуры и как препятствие для функционирования справедливого судопроизводства. Предложено исходить из того, что противодействие злоупотреблению процессуальными правами со стороны суда должно быть оценено на соответствие принципу пропорциональности как соблюдение баланса частных и публичных интересов. Предоставлено общую характеристику таким видам злоупотреблений процессуальными правами, как злоупотребление правом на иск и злоупотребление иными процессуальными правами во время производства по делу.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, правовая процедура, злоупотребление процессуальными правами, право на справедливое судебное разбирательство.

Tkachuk A. Abuse of Procedural Rights under Draft of Civil Procedure Code of Ukraine: Concept, Features, Ways of Counteraction

Annotation. The article is devoted to the problem of abuse of right, which is comprehended as violation of appropriate legal procedure and as an obstacle for functioning of fair judicial proceedings. The author proposes to proceed from the fact that counteraction to abusing procedural rights on behalf of court shall be estimated on correspondence to the principle of proportionality as observing balance between private and public interests. The author provides general characteristics to such types of abuses of procedural rights as abusing the right to lawsuit and abusing other procedural rights while proceedings in case.

Key words: civil judicial proceedings, legal procedure, abuse of procedural rights, right to fair judicial consideration.